Наприклад, у 1905 р. Софія Русова брала участь у всеросійському з'їзді вчителів, вимагаючи визнання необхідності національного виховання і навчання учнів. У січні 1908 р. вона представляла Чернігівську «Просвіту» на Першому Всеросійському з'їзді діячів товариств народних університетів. У своїй доповіді на засіданні першої секції з'їзду С. Русова, аналізуючи діяльність Чернігівської «Просвіти», підкреслила, що діяльність товариства надзвичайно гальмується численними заборонами з боку адміністрації. «Забороняються лекції, не дозволяється відкривати бібліотеки, єдине, в чому тільки ще може виявлятись діяльність товариства – це читання рефератів»[26]. У Чернігівській «Просвіті» попри всі заборони у той час активно працювали Михайло Коцюбинський, його сестра Ольга та дружина Віра Дейч-Коцюбинська, жіноцтво також представляли О. Андрієвська, О. Калиновська, В. Каменська, Ф. Левицька[27].

Аналізуючи причини недоліків просвітницької роботи, С. Русова вказувала на те, що українська інтелігенція «дуже обмосковлена й забула рідну мову». На це вказував також делегат від Катеринославської «Просвіти» Б. Городецький, обґрунтувавши необхідність скасування заборон щодо національної мови. Він підкреслював, що національна справа тримається на ентузіазмі просвітян. В Катеринославській «Просвіті» жіноцтво представляли Л. Біднова, Н. Гаркавцева, О. Дорожинська, Н. Дорошенко, П. Ткаченко[28].

На з'їзді діячів товариств народних університетів від України були також присутні В. Білоконська, делегат від Харківського товариства взаємодопомоги працюючих жінок, Є. Пономарьова – від Харківського товариства поширення грамотності, Н. Щербина – від Київського товариства допомоги початковій просвіті. Особливо палко відстоювала право на розвиток національної, освіти і рідної мови С. Русова, яка зуміла переконати делегатів першої секції з'їзду у тому, що «навіть маленька нація має право мислити і працювати на своїй мові. Тоді тільки просвітницька робота буде справді демократичною»[29]. Доповідь Русової справила величезне враження на делегатів з'їзду. Вони називали виступ «моментом єднання різних народностей на ґрунті обстоювання національної культури».

На секції була ухвалена резолюція, яка наголошувала: «На підставі принципу повного національного самоозначення і більшої приступності знань рідною мовою, з'їзд визнає за кожною національністю повне право на освіту рідною мовою… Школа ні в якому разі не повинна бути способом обрусительства і національного гніту з боку уряду. З'їзд певен, що народні університети та інші просвітні інституції, що існують з приватної ініціативи, у всіх проявах своєї діяльності будуть непохитно проводити принципи повного самовизначення націй»[30]. Резолюція дуже налякала організаторів з'їзду.

На Першому всеросійському жіночому з'їзді у грудні 1908 р. С. Русова виступила з доповіддю про роль жінок-письменниць в українській літературі, які, як і Т. Шевченко, національні інтереси ставлять понад усе. «Геній Шевченко підніс цей напрямок на художню висоту, на широту світового розуміння національної ідеї»[31]. Відмітила визначну роль у формуванні національної самосвідомості таких видатних жінок як Марія Вілінська (Марко Вовчок), Ганна Барвінок, Леся Українка, Олена Пчілка, Марія Загірна, Людмила та Марія Старицькі, Христина Алчевська, Любов Яновська та інші. Висновок С. Русової, всесвітньо відомої громадської діячки, неукраїнки за походженням, але серцем палкої патріотки України якнайкраще характеризує роль і місце жінки в українському національному відродженні. Пізніше вона також наголошувала на тому, що українські жінки протягом усієї історії суспільні інтереси ставили вище суто жіночих, «вибороли собі почесне місце на полі науки, мистецтва, літератури; виявили себе самовідданими політичними діячками»[32].

[1]Богачевська-Хомяк М. Білим по білому. Жінки в громадському житті України. 1884–1939. – К., 1995; Грабовська І. Проблема гендерної рівності в конституційному процесі доби української визвольної революції // Українська Центральна Рада: поступ націєтворення та державобудівництва. – К., 2002. – С. 80–86; Полонська-Василенко Н. Видатні жінки України. Вінніпег, 1969; Смоляр Л. Минуле заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України II пол. XIX – поч. XX ст. Сторінки історії. – Одеса, 1998. [2]Державний архів Одеської області (далі – ДАОО). – Ф. 2, оп. 7, спр. 314, арк. 8. [3]Там само. – Арк. 9. [4]Там само. – Ф. 162, оп. 1, спр. 14, арк. 2–3. [5]Там само. – Оп. 7, спр. 285, арк. 22. [6]Рідний край. – 1907. – № 11. – С. 41. [7]ДАОО. – Ф. 634, оп. 1, спр. 510, арк. 13; ф. 2, оп. 7, спр. 276, арк. 28, 30. [8]Болдирєв О. В. Одеська громада: історичний нарис про українське національне відродження в Одесі у 70-і рр. XIX – початк. XX ст. – Одеса: Маяк, 1994. – С. 118. [9]ДАОО. – Ф. 634, оп. 1, спр. 510, арк. 3–10. [10]Вісти. – 1906. – 5 лютого. [11]Там само. [12]Вісти. – 1906. – 16 лютого; 22 лютого. [13]Вісти. – 1906. – 21 березня. [14]ДАОО. – Ф. 2, оп. 7, спр. 285, арк. 94. [15]Рада. – 1908. – 12 січня. [16]Ярещенко О. Т. Одеська «Просвіта»: історія, сучасність: Історико-популярний нарис. – Одеса: Маяк, 1998. – С. 17. [17]Рада 1908, 18 січня. [18]ДАОО. – Ф. 2, оп. 7, спр. 276, арк. 1–2. [19]Рада 1908, 18 січня. [20]ДАОО. – Ф. 2, оп. 7, спр. 276, арк. 29 зв. [21]Державний архів Миколаївської області. – Ф. 206, оп. 1, спр. 5, арк. 36–38, 135; спр. 10, арк. 2, 5–6; спр. 17, арк. 3, 5. [22]ЦДІА України, ф. 245, оп. 1, спр. 1890, арк. 3–14. [23]Рада. – 1909. – 8 березня. [24]Рада. – 1909. – 26 лютого. [25]Рідний край. – 1909. – С. 4. [26]Рада. – 1908. – 9 січня. [27]Коцюбинський як громадський діяч. – К., 1986. – С. 21–114. [28]Рада. – 1908. – 10 січня. [29]Там само. [30]Там само. [31]Труды Первого Всероссийского женского съезда при русском женском обществе в С.-Петербурге 10–16 декабря 1908 г. – СПб., 1909. – С. 153–157. [32]Русова С. Наші визначні жінки. – Коломия, 1934.

Таїсія Пустова

Проблеми соціальної справедливості в етнічному образі світу

Нова українська демократія, що виникла на місці тієї демократії, яка обмежувалася лише формальним боком виборчих процесів, повинна представляти собою, за стійким переконанням вчених, сплав сучасної політичної культури і нової соціополітичної реальності в усій багатоманітності форм свого прояву. В цій багатоманітності феноменів життєдіяльності сучасного українського суспільства посилюється вплив ідей справедливості та гуманності, де справедливість постає перед нами ціннісним орієнтиром у відношенні й до держави, й до підвищення якості життя людей – громадян України[1]. Актуальність дослідження імперативу соціальної справедливості, її місце та ролі у сучасній картині світу визначається увагою вчених до життєвого простору особи у постмодерні, до формування нових форм ідентифікації індивідуальної свідомості у глобалізуючому світі[2]. У сучасному українському суспільстві громадяни звертаються до поняття «справедливість» як у різних життєвих ситуаціях, так і в різних сферах суспільного життя, тому що жодний соціальний напрямок не може обминути це поняття. Уявлення

щодо справедливості та несправедливості виступають найважливішим засобом оцінки людей та їх вчинків, завдяки цим уявленням забезпечується дотримання звичаїв, традицій, норм поведінки у суспільстві.

Ідеї та ідеали справедливості глибоко історичні і, як можна зауважити, можуть бути адекватно інтерпретовані лише за допомогою історичного матеріалу. В різні періоди історії у різних країнах поняття «соціальна справедливість» активно використовувалося (й використовується зараз) у політичних ідеологіях. У соціалістичних теоріях воно займало центральне місце у революційному зрівняльному змісті, тому склався стійкий зв'язок таких понять, як соціалізм – рівність – соціальна справедливість. Ліберальна формула: капіталізм – свобода – соціальна справедливість. Як зазначають дослідники, ідеологічне протиставлення рівності, свободи і справедливості не приносить користі, тому що соціальна справедливість завжди осмислюється через співвідношення свободи і рівності[3].

Однак багато хто з вчених поділяють менш радикальну точку зору на соціальну справедливість. Один з найбільш впливових вчених Дж. Роулз стверджує у своїй книзі «Теорія справедливості», що справедливе суспільство повинно відповідати трьом вимогам. По-перше, воно повинно надавати кожному громадянину максимально широкий спектр основних свобод; по-друге, соціальні позиції, що пов'язані з певними перевагами, повинні бути відкритими для всіх згідно принципу рівності можливостей; по-третє, нерівний дохід та ступінь благополуччя виправдані у тому випадку, коли вони працюють на благо найбільш знедолених членів суспільства, що дозволяє направляти більше ресурсів на потреби тих, хто знаходиться у підмурівку соціальної піраміди[4].

Як відомо, у 1948 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла Всезагальну Декларацію прав людини, в якій були зафіксовані основні права людей. Дотримуючись основних положень цієї Декларації у наступні десятиріччя уряди вели переговори за двома напрямками. Перший – політичні та громадянські свободи особистості, і другий – економічні, соціальні і культурні права. Як правило, дискусії щодо прав людини ведуться навколо громадянських і політичних прав. Але існує не менш важлива група прав особистості, що прямо впливає на соціальну справедливість, наприклад, право на споживання чистої води, біологічночистих немодифікованих продуктів, незабрудненого повітря та інше.

Вчені доводять: глобалізація, – точніше, її економічні процеси, – збільшує прірву між багатими і бідними країнами, між бідними і багатими у більшості країн, між чоловіками і жінками. Тільки встановлення рівності між та усередині держав укріпить як демократію, так й стійкість усередині спільнот. Соціальна справедливість і рівність між країнами та народами, між етнічними групами, між класами, чоловіками і жінками – це і є трикутне каміння стійких спільнот.

Дослідники стверджують, що з точки зору соціальної справедливості існують серйозні проблеми й у сфері моралі, й в сфері етики, й політичної стратегії.

Соціальна теорія, що була розроблена Ю. Хабермасом у книзі «Теорія комунікативної дії», пропонує модель «життєвого світу» й «економічної системи», базується на аналізі динаміки, кризових тенденцій й потенційних конфліктів сучасної західної капіталістичної «держави всезагального благоденства».

Економіка і політика розглядаються Хабермасом через призму їх опосередкування культурної комунікації. Основою ж комунікативної теорії культури у Хабермаса є поняття життєвого світу; останнє, як і культура, включає в себе у якості структурних компонентів суспільство та особу. Таким чином, Хабермас намагається подолати культуралістське звуження поняття життєвого світу та надати йому соціологічного значення. Він відокремлює соціальні функції, які несуть у собі життєвий світ: крім культурного відтворення це функції соціальної інтеграції й солідарності, формування особистої ідентичності та ін.[5]

Роль і значення культурних дискурсів в епоху глобалізації досліджуються і в теорії міжнародної комунікації (М. Меккель, Т. Шиллер, Ф. Шлензінгер та ін.), яка висуває питання щодо справедливості нового інформаційного порядку. Основне положення авторів цієї теорії постає в тому, що за допомогою публіцистичних дискурсів транслюються універсальні культурні стандарти та відбиваються партикулярні інтереси. Тому розвиток міжнародної комунікації повинно впливати добре і на глобалізацію, і на локальну ідентичність.

Немає сумнівів, що оптимальна організація міжнародної комунікації та справедливий розподіл інформації повинні відповідати етнічній потребі забезпечення права на вільну інформацію для кожного індивіда та народу.

Вчені підкреслюють (наприклад, Д. Белер), що зміст прав людини у різних культурних контекстах може виявити власні інтерпретації й звороти, щодо яких можна сперечатися й які можливо переглядати. Ядро цих уявлень, проте, універсальне та етично ревалентне для будь-яких культур, що базуються, як відомо, на десяти заповідях Нагірної проповіді. Використовуючи вислів Д. Хантемена, це ті прості цінності, які ми отримали у дитинстві, але які, на жаль, чомусь пізніше були забуті[6], не прислуховуючись до внутрішнього «морального компасу», який дається Богом кожній людині.

Вчені підкреслюють, що на національному рівні принципи справедливості безпосередньо пов'язані з проблемою загальної ідентичності. Джон Роулз звертає увагу, що важливим мотивом є бажання людини жити разом з іншими за тими умовами, необхідність яких ми можемо довести один одному. У національних суспільствах, де стимул – загальна ідентичність, люди повинні прагнути жити за принципом справедливості, як стверджують дослідники.

Тоді як мислителі, які не згодні з ідеєю про те, що соціальна справедливість безпосередньо пов'язана з національною ідентичністю, у якості контраргументу наводять приклад таких країн, як Бельгія, Канада, Швейцарія. Це багатонаціональні й в той же час демократичні країни, що засновані на принципі соціальної справедливості. Суперечачи подібним доказам, Д. Міллер пише про те, що, по-перше, в цих країнах федеративний державний устрій, а, по-друге, – більшість представників багатонаціональних держав з федеративним устроєм мають «гніздову» національну ідентичність: й локальну, й загальнонаціональну[7].

Проблема соціальної справедливості тісно пов'язана з проблемою рівності й нерівності людей в конкретних історичних умовах. Іноді можна зустріти твердження, що справедливість є не що інше, як послідовно проведена рівність. Справедливість, яка співвідносить людей та їх вчинки, визначає, в чому і як люди неодмінно повинні виступити як рівні один одному, і в чому і як вони можуть і повинні відрізнятися один від одного. Як писав російський філософ І. Ільїн, «справедливість є мистецтво нерівності. У його основі лежить увага до людської індивідуальності і до життєвих відмінностей»[8].

Необхідно також пам'ятати, що, всупереч розхожій думці, рівність може бути джерелом конфліктів і несправедливості, а нерівність – згоди і справедливості. Практика показує, що ці два явища необхідно розглядати і досліджувати в їх тісному взаємозв'язку, взаємозалежності і взаємодії: одне без іншого не існує[9].

Треба зазначити, що глобальні тенденції своєрідно переломлюються і на вітчизняному соціальному просторі. Якщо розглядати трансформацію як необхідний і неминучий процес, то очевидною стає відсутність теоретично і практично обґрунтованої політики щодо соціальної реконструкції України, через що така реконструкція відбувається стихійно, непослідовно, навіть ірраціонально. Це підтверджують і дослідження соціальної структури українського суспільства, що були проведені останніми роками: вони фіксують її крайню нестійкість, аморфність, невизначеність. Безумовно, такі тенденції, відбиваючись в суспільній свідомості, породжують масове відчуття несправедливості того, що відбувається, і це не може не дискредитувати політику реформ, що проводиться в Україні за часів незалежності.

Необхідно враховувати, що в складному і суперечливому процесі суспільних перетворень виникають нові форми соціальної диференціації, багато в чому змінюючи структуру і динаміку життєдіяльності людей на макрорівні, на рівні первинних соціально-виробничих осередків, на етнічно-національному рівні. Формується нова система відносин нерівності в соціальному просторі. Змінюються співвідношення форм власності, інститути влади, відбувається зникнення одних груп і прошарків, виникнення інших, дріблення третіх, зміна соціальної ролі і статусу четвертих, і так далі.

Трансформація українського суспільства з неминучістю спричинила не тільки зміну соціальної структури, але і гостро поставила перед традиційними спільностями питання про соціальну справедливість, усвідомлення індивідуальної і групової соціальної ідентичності, її місце в соціальній ієрархії, рівень згуртованості, систему цінностей та ін.

Основні тенденції полягають у поглибленні соціальної нерівності (економічної, політичної, соціальної) і марґіналізації значної частини населення. Соціологи стверджують, що в Україні поглиблюється нерівність між регіонами. Збільшується розрив в оплаті праці між різними галузями господарства. Характерною особливістю процесів соціального розшарування є їх надзвичайна швидкість і біполярна спрямованість. Верхні прошарки, все більш різко відособлюються від тих, хто концентрується на полюсі бідності, зосереджуючи в своїх руках як економічну, так і політичну владу. В умовах слабкості демократичних інститутів і громадянського суспільства, широкого розповсюдження корупції і тіньової економіки це сприяє зміцненню олігархічних владних тенденцій.

Процеси, що накладаються один на одного – зубожіння населення та зростаючого соціального розшарування – призводять до виникнення гіпертрофованих форм соціальної нерівності, створюючи усередині однієї країни «дві» України, які все більше відчужуються одна від одної. Ми спостерігаємо «розмивання» колишніх меж класів, груп, прошарків в результаті практично повного зникнення залежності між працею і його оплатою, коли неважливо – хто і як працює, а головне – де. Окрім того, українські політики намагаються розділити Україну на дві частини – Західну та Східну.

Гострота постановки питання про справедливість в діяльності основних соціальних та політичних інститутів пов'язана, передусім, з виявленням та обґрунтуванням розподілу свободи та інших соціальних благ, взагалі політичної влади в сучасному демократичному суспільстві.

Та яку б тему ми зараз не взяли, ми обов'язково зіткнемося з проблемами глобалізації, яка не пройшли осторонь України.

Вчені підкреслюють, що економічна глобалізація досить різко загострила проблему соціальної справедливості, більш того, соціальної безпеки на планеті. Вона створила шляхи та умови як для розквіту, так й для деградації людських суспільств. Доки ініціатива ще в значному ступені знаходиться на боці людини й суспільства, вчені й політики повинні шукати вихід по-новому розуміючи ту глобальну проблемну ситуацію, що складається на цей час.

[1]Zherebkin M. The discourse of «transitology»: achievements and limits for a political analysis of the post-soviet region // Грани. Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – 2008. – № 1 (57). – С. 115–120. [2]Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / Под ред. Д. В. Скляднева – СПб., 2000. – 379 с. [3]Семигин Г. Социальная справедливость и право – М., 2008. – С. 11. [4]Bentley D. John Rawls: A Theory of justice // University of Pennsylvania Law Review. – Vol. 121., 1973. – P. 1070–1078. [5]Habermas J. Zur Logik der Sozialwissenschafben – Frankfurt a. m., 1982. – 606 s. [6]Хантемен Д. М. Переможці ніколи не говорять неправду / Пер. з англ. – Д., 2006. – 176 с. [7]Miller D. Political Philosophy – Oxford University Press, 2003. – P. 160–162. [8]Ильин И. А. О справедливости // Народное образование. – 1993. – № 1. – С. 91. [9]Гофман А. Б. Мартовские тезисы о социологии равенства и неравенства // СОЦИС. – 2004. – № 7.

Ірина Сидун

Сприйняття образу США українським суспільством південного регіону Російської імперії XIX ст.

Вже після проголошення незалежності та створення нової держави Північно-Американського Союзу ця країна почала привертати до себе значну увагу. Однак саме друга половина XIX ст. внесла ряд змін у відносини Російської імперії та Сполучених Штатів і, звичайно ж, сформувала уявлення українського суспільства про американців. Більшість репортерів та письменників, які писали про Америку, побували там, щоб на власні очі побачити Новий світ та зібрати інформацію про нього. Не були винятком і одеські діячі, які побували за океаном і описали побачене в своїх статтях та працях. Досить відвертим публікаціям сприяло те, що в середині XIX ст. цензура істотно послабла та посилився інтерес до зовнішнього світу.

П. Сокальський – відомий український композитор. В 1852 р. він закінчив Харківський університет зі ступенем кандидата фізико-математичного факультету та був призначений вчителем природничих наук у Катеринославську гімназію. Бажання бути ближче до братів спонукало його переїхати до Одеси. Там П. Сокальського призначили вчителем історії в Одеську другу гімназію. Недовгий час він працював чиновником департаменту сільського господарства, де захистив дисертацію на ступінь магістра хімії,